

WEBER'DEN HAREKETLE AKADEMİSYENLİK MESLEĞİ VE AKADEMİK DÜRÜSTLÜK İLKESİ

Prof. Dr. İsmail Akbal
Selçuk Üniversitesi
ismail.akbal@selcuk.edu.tr

Öz

Çeyrek asırdan fazla akademik hayatın içinde yer alan bir bilim insanı olarak, akademik çalışmaların her geçen gün biraz daha nitelik olarak zayıfladığını, özgünlükten uzaklaşıldığını, üniversitede ders veren hocaların niteliğinin azaldığını ve öğrencilerin entelektüel birikim olarak yetersiz olduklarını gözlemlemekteyim. Bunun çeşitli sebepleri olabilir; ancak temel sebebin hocaların akademik olarak yetiştirilmesindeki kusurlar ve mesleğin icrasındaki yanlış tutum ve davranışlar olduğuna inanmaktayım. Bunların içsel sebepleri akademinin kendisinden ve üniversite hocalarının gerek yetiştirilmesinde gerekse öğrencilerle ilişkilerinde yeterli bir akademik bilgi birikimi ve kültürle donatılmamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu gözlemlerim doğrultusunda çalışmada Alman Sosyolog Max Weber'in "Meslek Olarak Bilim" konferansından yola çıkarak bilim insanının, üniversite hocasının nasıl olması gerektiği üzerine fikirlerimi paylaşmaya çalışacağım.

Anahtar Kelimeler: Weber, Bilim İnsanı, Akademik Dürüstlük

Giriş

Akademik hayatta bir bilim insanı yetiştirilirken iki yönlü bir eğitim ve öğretim sürecine tabi olmalıdır/olmalıdır. Duayen hocaların tabiriyle akademinin bir mekteplilik bir de alaylılık yönü vardır. Mekteplilik yönü, lisansüstü eğitimdeki süreçle tamamlanırken, alaylılık yönü farklı hocalarla tanışıp onların öğretim sürecindeki yol ve yöntemlerini öğrenmek ya da taklit etmek ile olmaktadır. Bu yüzden bir bilim insanı lisans eğitimini tamamladığı üniversitede lisansüstü eğitimini almamalıdır. Farklı üniversitelere gidip farklı hocalarla tanışıp, onların tedrisatından geçip yetkin bir akademik kültürle donatılmalıdır. Fakat günümüzde sürecin böyle işlediği görülmektedir. Bir üniversiteden mezun olan bir öğrenci akademik hayatı tercih ettiğinde bütün eğitimini orada tamamlamakta, farklı hocalar görmemekte ve eksik bir akademik kültürle üniversite hocalığına soyunmaktadır.

Sonuçta günümüzdeki tablo ortaya çıkmakta; bunun negatif sonuçları öğrencilere yansımaktadır.

Bilim insanları için özellikle günümüzde gördüğüm bir diğer yoksunluk da entelektüel ve akademik dürüstlükten feragat etmiş görünümü vermeleridir. Bilim insanı için çok önemli olan ilkelerin ya da erdemlerin başında akademik dürüstlük gelmektedir. Bilim insanlarının gerek bilimsel çalışmalarını hazırlarken gerekse öğrencilerine derslerini anlatırken akademik dürüstlük ilkesini çiğnedikleri görülmektedir. Üniversitelerde her geçen gün özgün olmayan, kişisel değer yargularıyla dolu, mükerrer olarak değerlendirilebilecek niteliksiz yayınların arttığı; derslerin, özellikle sosyal bilimler alanında, bir takım dünya görüşleri doğrultusunda ideolojik kaygılar altında anlatıldığı görülmektedir. Kısaca hocaların entelektüel ve akademik sorumluluk duygusundan uzaklaştıklarına tanık olmaktadır.

Bu çalışmayı yukarıda saydığım sebeplerden dolayı ele alma gereği duydum. Weber'in 16 Ocak 1919'da Münih'te bir öğrenci topluluğunun talebi üzerine verdiği "Meslek Olarak Bilim" konferansından hareketle bilim insanının, üniversite hocasının nasıl olması gerektiği üzerine fikirlerimi bu çalışmada sizlerle paylaşma gereği duydum.

Öncelikli olarak konferansın verildiği tarihteki Almanya'nın durumuna değinmek istiyorum. Dönemin Almanyası siyasi ve sosyal olarak tam bir karmaşa dönemini yaşamaktadır. 1918'in sonbahar ayları sosyalist ayaklanmalara sahne olmakta, Cumhuriyet ilan edilmiş, Almanya I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış ve bırakışma anlaşması imzalayarak savaşın ağır faturası ile karşı karşıya kalmıştır. Başka bir ifadeyle 1918 Almanyası siyasal, sosyal ve ekonomik olarak çöküş yaşadığı bir durumla karşı karşıyadır. Alman toplumundaki karmaşa üniversiteye de yansımıştır. Konferansın verildiği dönemde özellikle üniversitelerde sol rüzgarlar sert esmekte, "devrim" kavramı hem üniversite hocaları hem de öğrencilerin ağızından düşmemektedir. İşte bu durumun yarattığı bunaltıcı ruh haliyle ve özellikle de üniversite hocalarının siyasete yönelmeleri ve bir siyasal propagandist durumuna dönüşmeleri durumunun verdiği üzüntüyle Weber, Bilim insanı nasıl olmalı? Bilim insanı duruşu ne olmalı? Öğrencilerine nasıl davranmalı? konularını içeren bu konferansı verme gereği duymuştur. İşte ilkeleriyle, duruşuyla örnek bir bilim insanı olan Weber, ölümüne sayılı günler kala üniversite hocalarına, bilim insanlarına vasiyet mahiyetindeki bu konferansı vermiştir.

1. Bilim İnsanın Yanıtlanması Gereken İlk Soru: Bilim Nedir?

Weber'e göre bilim ilerlemedir; ama sonsuza kadar devam eden bir ilerlemedir. Her bilimsel başarı yeni soruları yaratır; geçilmek ve eskilmek beklentisi yaratır. Bilim insanı başkalarının kendisinden daha ileri gideceğini umut etmeden çalışmaz. Aslında Weber burada sonsuz ilerleyen bilimle ömrü sınırlı insan arasında ilişkiyi sorgulamaktadır. Bilim insanı o sınırlı ömrü yettiğinde yeni bir başarı elde etmek için çalışır ve başardıklarının bir gün eskiyeceğine, yenilerinin keşfedileceğine razı olarak ömrünü tamamlar:

“Bilimsel araştırmalar ilerlemeye bağlıdır. Bir bilimsel çalışmanın kaderi eskimektir. Her bilimsel başarı yeni sorular demektir. Her bilimsel eser yenilerince geçilir ve eskir. Bilime hizmet etmek isteyen kişi buna razı olmalıdır” (140-141).

2. Akademik Kariyerde Şans Faktörü Önemli midir?

Weber, akademik kariyerde şans faktörünün varlığına inanmaktadır:

“Ben şansın, talihin bu kadar büyük rol oynadığı başka bir meslek dalı bilmiyorum...Benden daha başarılı olan daha çalışkan olan yaştaşım akademisyenlere göre ben çok genç yaşta profesör atandım. Bu sebeple talihleri ters gittiği için bütün liyakatlerine rağmen hak ettikleri görevlere gelemeyenlere karşı hassasiyet gösteriyorum” (1993: 132).

Weber'e göre, akademik camiada bir akademisyenin çok zeki ve çalışkan olması yetmez; bazen şansının da yaver gitmesi gerekmektedir. Burada Weber'in kastı bir akademisyenin yolunun açılması ya da elinin tutulması değil, yoluna çıkan engellerin çokluğu meselesidir. Weber, dönemin siyasal ve ideolojik şartlarından dolayı akademik hayatta yetenekli, zeki ve çalışkan birçok akademisyenin baskıya, haksızlığa ve yoksunluğa maruz bırakıldığını, bunlara dayanamayıp akademik çalışmalardan uzaklaştırıldıklarını; talihi yaver gidenlerin ise çok farklı ve özgün çalışmalara ihtiyaç duymadan çok hızlı yükseldiklerini söylemektedir.

Dönemin Almanya'sında muhafazakâr çevreler akademik camia üzerinde oldukça etkiliydi. Weber'in bu dönemde yakın arkadaşlarından sosyal demokrat görüşlülüğüyle tanınan Michels ve Simmel bu tür haksızlıklara uğrayanlardan bir kaçıydı. Weber, siyasi görüşlerinden dolayı bu arkadaşlarının akademik ilerlemeden alıkonmalarına, kariyerlerindeki gerilemeye şahit olmuştu.

Weber'in buradaki uyarısının doğru anlaşılması gerekmektedir. O çok şanslı olmalısın ya da şansını yaratmalısın dememektedir. O, bilim insanı olmak istiyorsan birçok haksızlığa, zorluğa ve yoksunluğa karşı hazırlıklı olacaksın demektedir. Bütün zorluklara katlanacaksın, gençlik yıllarını ve geleceğini riske etmeye razı olacaksın; gerekirse özel

hayatını feda edeceksin demektir. Eğer bu riskleri göze alamıyorsan bilim insanı olmayı da hak etmiyorsun demektir (1993: 130).

“Bilim insanı “heyecan” duygusuyla dolu olmalıdır”

Weber, bilim insanının yeni bir fikir keşfetmişçesine ya da ciddi bir çalışma yapmışçasına heyecanla, tutkuyla dolu olması gerektiğini ve bunu hiçbir zaman kaybetmemesi gerektiğini söylemektedir. Ayrıca Weber’e göre bilim insanlığı, uzmanlığı gerektirmektedir ve bilim insanı her şeyi bilen değil belirli konuda uzman olmayı gerektiren bir meslektir. Bilim insanı tam olarak bir konuda uzman olduğu takdirde başarılı sayıldığını, bilimsel tutkusunu üst düzeyde tuttuğu sürece bilim insanı sayılabileceğini söylemektedir:

“Bilim insanı için asıl belirleyici olan heyecandır. Heyecan ilhamın varlık şartıdır. Bilimsel araştırmalarda istenilen sonuçların doğabilmesi için fikirlerin doğması gerekmektedir. Fikirler yalnızca çok ciddi çalışmaların yapıldığı ortamlarda doğar. “Heyecan ve Çalışma” ikisi bir arada olduğu takdirde iyi fikirlerin doğmasına kaynaklık eder. Ayrıca fikirler biz istediğimiz zaman değil hiç beklemediğimiz zaman kendiliğinden ortaya çıkar” (1993: 138-139).

“Bilim insanı çalışmalarını popülist amaca yönelmez”

Kendisini tamamen bilime ve mesleğine adayan bireyin gerçek bir bilim adamı olabileceğini şahsiyetli bir bilim insanı olabileceğini söyleyen Weber, bilimsel çalışmalarını popülist amaca yönlendiren bilim adamlarını şahsiyetsizlikle suçlamaktadır: “Sadece basit bir uzman olmadığımı nasıl kanıtlayabilirim; şimdiye kadar hiç kimsenin söylememiş olduğu bir sözü size nasıl söyleyebilirim diye soran kişi şahsiyetsizdir” (1993: 140).

3. Bilim İnsanında Şahsiyet Ya Da Kişilik Sahibi Bilim İnsanı Nasıl Olmalı? Kısacası Entelektüel ve Akademik Dürüstlük Sorunu

Weber buna rasyonelleşme ve entelektüelleşme olgusu üzerinden yaklaşmaktadır. Bilimselleşme ya da bilimsel ilerleme, insanoğlunun en başından beri yaşadığı rasyonelleşme sürecinin bir parçasıdır. Yüzyıllardan beri insanların hayatta kalma, bakım, korunma ve beslenme gibi sorunlarına çözüm arama süreçlerinin hepsi rasyonelleşme sürecinin sonucudur. Entelektüelleşme ise insanoğlunun her an öngörebileceği bilgi ya da inancın var olduğunu bilmektir. Yani doğrudan bilgiye ulaşılması ve bilgi ile insanların hesaplayarak denetleyebileceklerini bilmeleridir. Çağdaş dünyada teknik, bilimsel hesaplar ve tahminle sorunların çözülebileceğini bilmektir. Kısaca “ilerleme” ile dünyadaki sorunlardan kurtulma çabası içinde olmaktır (1993: 143).

Kişilik sahibi bilim insanının temel özellikleri rasyonel ve entelektüel olmasıdır. Kişilik sahibi bilim insanı bütün benliği ve ruhuyla kendisini çalıştığı bilim alanına adayan ve objektif olabilmek için son gücüne kadar gayret gösterendir. Bütün çabası kişisel yargılarını bilimsel çalışmalarından uzak tutmak, gerçekliği, gerçekliğin bilgisini tam anlamıyla kavrama çabası olmalıdır. Kısaca kişilik sahibi bilim insanı, “entelektüel dürüstlük” ilkesine sahip olmalıdır (1993: 153). Entelektüel dürüstlüğün koşulu, olguları belirtmek, olgular arasında matematiksel ve mantıksal ilişkiler kurmak ve kültürel değerlerin iç yargılarını göstermek, kültürün ya da tek tek kültür öğelerinin değerlerine ilişkin sorulara yanıt vermenin apayrı şeyler olduğunu görmek ve göstermektir (1993: 151).

Peki hoca neden entelektüel ve akademik dürüstlük göstermeli? Weber bu soruyu şöyle cevaplamaktadır:

“Peygamberin ve demagogun akademik kürsüde işi yoktur. Çünkü onlar eleştiriye açık bir ortamda istediklerini söylemeleri uygundur. Zira sokak eleştiriye açıktır. Beğenmeyen itiraz eder; çeker gider. Onların, sınıftaki kürsü gibi eleştiriye açık olmayan bir yerde istediklerini söyle hakları yoktur. Çünkü öğrenciler hocanın dersine girmek gibi bir zorunlulukları vardır; üstelik onun söylediklerini dinlemek zorundadırlar. Çekip gitme hakları yoktur. Hocanın sınıfta karşısında kendisini eleştirecek kimsenin olmaması gibi durumdan faydalanılarak kendi siyasal görüşünü, siyasal tutumunu, ideolojisini öğrencilere empoze etmeye çalışması son derece sorumsuz bir davranıştır. Hocanın görevi eğitilmemiş fakat algılama yeteneği olan öğrencilerine bilimsel sorunları anlamalarını sağlamak ve bilimsel sorunlar hakkında bağımsız ve özgün düşünceler sistemleri geliştirmelerini sağlamaktır” (1993: 153-154).

Bilim insanı değer yargılarını çalışmalarına ve öğrencilerine empoze etmemeli. Bunun ne tür sakıncaları olabilir? Weber bunu da şöyle cevaplıyor:

“Her bir değer yargısı sistemi kendi başına bir Tanrı’dır. Bu yüzden birbiriyle bağdaşmaz biçimde çatışmakta olan kişisel görüşlerini bilimsel açıdan savunmaya çalışmakla ilkesel olarak anlamsızdır. Bu çatışma üzerinde hâkim olan bilim değil “kader”dir. Dolayısı ile kişisel siyasi görüşlerin sınıfta ele alınması sakıncalıdır. Birisinin görüşüne göre tanrı olan diğerinin görüşüne göre şeytan olabilir. Kimin tanrı kimin şeytan olduğuna karar verecek olan hoca değil öğrencilerdir”.

Çeşitli değer yargıları vardır ve Weber’in tabiriyle bunların her biri tanrıdır. Bunlar birbiriyle sürekli çatışmaktadır. İnsanlar

bunlardan birisini seçmek zorunda kalabilirler. İşte burada Weber şu soruyu sorar: “Savaş tanrılarında hangisine hizmet etmeliyiz?” ya da nasıl yaşamalıyız? Weber, bu soruya yalnızca peygamberler veya kurtarıcılar cevap verebilir demektedir. Artık 20. yüzyılda bunlar olmadığına göre, onların yerini profesörlerle doldurmaya kalkmamalıyız. Kısaca profesörleri peygamber ya da kurtarıcı yerine koyamazsınız (1993: 164). O halde günümüz dünyasında hangi Tanrıya hizmet edeceğiz? sorusu yanlış bir sorudur. Bu soruyu sormak yerine rasyonelleşeceğiz; yani akıl ile her soruya çözüm bulabileceğimizi, bilim adamlarından akademik destek alarak yani yöntem sorgulayarak çözüm bulabiliriz. Sözün özü Weber’e göre günümüz dünyasında yaşamlarımızın ipini tutan tanrı “rasyonelleşme”dir (1993: 167).

Bilim insanı ya da üniversite hocasının görevi, öğrenciye değer yargılarını, dünya görüşünü empoze etmek değil, bir amacın gerçekleştirilebilmesi için hangi aracın kullanılması gerektiğini öğretmek, kullanılması gereken aracın haklılığı konusunda onu ikna etmektir. Kısaca bir insan hangi mutlak dünya görüşü doğrultusunda hareket edeceğini kendisi seçer, hoca ona kendi dünya görüşünü zorlamaz; sadece öğrenciye nasıl seçim yapması gerektiği konusunda yöntemi öğretir ve sorumluluk duygusunu kazandırır. Bu hocanın asli görevidir (1993: 162). Öğrenciler nihai hayat kararlarını hocalarının etkilerinden bağımsız bir şekilde özgürce vermelidirler ve hocaların görevi onlara bu ortamı hazırlamaktır. Kısaca özgürce karar alabilme ortamını hazırlamaktır. Weber bu konuda o kadar hassastır ki demokrasi gibi genel geçer kabul görmüş bir dünya görüşünün bile öğrenciye empoze edilmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü sosyal bilimler için tüm dünyada genel geçer olan kabul gören tek bir görüş yoktur. Bunlar öğrencilerin özgürlük ortamlarına zarar verir.

“Pratik Siyaseti Sınıftan Uzak Tutmak Hocanın Ahlaki Sorumluluğudur”

Weber, bilimin görevi ve sınırlarını ortaya koyarken bilim insanı için geçerli olan erdemin akademik dürüstlük olduğunu ortaya koymaktadır. Bilim insanlarını “sorumluluk ahlakı” ile sınırlandırmaktadır. Özellikle siyasetten uzak durmaları konusunda çok ısrarcıdır. Çünkü zamanın Almanya’sında bilim insanlarının çoğu pratik siyasete bulaşmakta, bunu sınıflarında ele almakta ve siyasal tutumlarını empoze ederek demagogluk ve peygamberlik yapmaktadırlar. Bir nevi kendilerini siyasal lider yerine koymaktadırlar. Üniversitede siyasal lidere yol göstermesi gereken bilim insanları, siyasal lidere biat ederek adeta onun yerine kendilerini koymaktadır. Weber, insanı yetkin bir alim ve hoca yapan niteliklerin onu bilimsel alanda önder yaptığını, siyasal bir lider yapmadığını söylemektedir.

Weber, siyaset bilimi konuları ve bu bilimle ilgili akademisyenlerin tavrının nasıl olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Weber, siyaset biliminin teorik konularını akademisyen ele alabilir, inceleyebilir; fakat pratik siyasete ilişkin görüşleri konusunda dikkatli olmalıdır; her yerde bunlardan bahsetmemelidir. Özellikle bilim insanı pratik siyaseti sınıftan uzak tutmalıdır. Bunun nedenlerini Weber şöyle açıklamaktadır:

“Bilim insanları pratik siyaseti sınıfta ele almamalıdır. Hele siyaset ilmiyle uğraşan öğretim üyesinin sınıfında siyasetin hiç işi yoktur. Zira siyaset yapmak, yani siyasi bir tutum içinde olmak ile siyasi kurum ve siyasi partilerin tahlillerini yapmak birbirinden farklı şeylerdir.

Siyasal bir mitingde konuşma yapan kişi bireysel tutumunu saklamaz. Hatibin burada sarf ettiği sözler bilimsel analiz aracı değil propaganda ve taraftar toplama aracıdır. Yani bir mücadele aracıdır. Bundan dolayıdır ki bir derste ya da sınıfta kelimelerini, siyasal bir mitingteki bir hatibinki gibi kullanmak büyük bir cürumdur...

Sonuç olarak gerçek bir akademisyen gerek açıkça olsun gerekse ima yoluyla olsun öğrenciye kürsüden belirli bir siyasi tutumu empoze etmekten kaçınır” (1993: 152).

Weber'in de elbette bir siyasi görüşü, tutumu vardı. Onun siyasal görüşlerine baktığımızda liberal görüşlerinin ağır bastığını, bu yüzden bireysel özgürlüklere çok önem verdiğini görebiliriz. Hatta bu bağlamda görüşlerini uygulamaya dökmek için siyasetten uzak durmamış bilakis yakından ilgilenmiştir. 1918 yılı kasım ayında Alman Demokrat Partisi kurulmuş, Weber'i de Frankfurt'tan aday göstermek istemişleridir. Bilim insanı, üniversite hocası Weber bunu doğru bulmamış ve adaylığı reddetmiştir. Çünkü, bazı işler ya da meslekler vardır ki bunların ikisi bir bünyede barınmaz. Kısaca siyaset mesleği ile bilim adamlığı ya da üniversite hocalığı ikisi bir arada, bir kişide bulunamaz. Bu yüzden siyasi bağlarını koparmış ve hocalığı tercih etmiştir.

Sonuç

Akademik camia beklentilerden uzak bir şekilde genel olarak sönük, çekingen, iş birlikçi, sadece proje peşinde koşan, öğrenci-hoca ilişkilerinde akademik bir kültürden yoksun, öğrencilerin yetkin bir şekilde yetişmesinden endişe etmeyen, sorumsuz, yeterince beceri kazanmamış, yeteneksiz, bilgisiz işsiz öğrenci yetiştiren bir kuruma dönüşmektedir. 1940'lı yıllarda temeli atılan akademik kültür bırakın gelişme göstermeyi her geçen gün geriye gitmiş, akademinin bilimsel yönündeki ilerleme öğretme yönünde aynı ivmeyi yakalayamamıştır. Bunun temel nedenlerinden birisi de akademisyen yetiştirilmesindeki zafiyetlerdir. Çevremize

baktığımızda bu eleştirilerin haklılığını hepinizin göreceğini ve haklılığını kabul edeceğinizi umuyorum. Weber'in bu vasiyet mahiyetindeki konferansından hareketle bu uyarılar dikkate alınarak daha nitelikli, entelektüel ve akademik dürüstlikle donatılmış bilim insanlarının yetiştirilmesi için umarım bir nebze katkı olur.

Sonucu yine Weber'e bırakmak istiyorum. Weber, öğrencilerin beklentilerinin yalnızca hoca değil bir "önder" olduğunu söylemektedir. Weber, öğrencilerin sınıfta ders veren hocadan "salt çözümlenmelerden ve olguların ortaya konmasından öte daha fazla şeyler beklediklerini, daha fazla bir şey yaşamak istediklerine dikkat çekerek beklentinin hoca değil önder olduğuna işaret etmektedir:

"Buradaki sorun gençlerin hocadan hocalıktan başka bir şey aramalarıdır. Onların istedikleri hoca değil "önder"dir. Ama bizler sadece hoca olarak buraya getirilmiş bulunuyoruz" (1993: 158).

Entelektüel ve akademik dürüstlikle donatılmış, özgürlüklere sonuna kadar saygılı, amaca ulaşmak için araçları nasıl kullanacağını öğreten önderler...

Kaynakça

Weber, M. (1993). Max Weber sosyoloji yazıları. (Çev. Taha Parla). *Meslek Olarak Bilim*. Hürriyet Vakfı Yay.